

UNA NOTA SOBRE EL MESSIANISME

Ramon ALCOBERRO

Un dels temes més controvertits entre els estudiosos de l'obra de Walter Benjamin és el del messianisme. El debat gira al voltant del significat d'allò que W.B. anomena 'Jetztzeit' (la presència del temps en l'ara, o el 'temps-ara' en la traducció de Josep Algarra) que redimeix el passat en el present: ¿cal entendre que es tracta d'un concepte d'origen brechtian o, en canvi, és d'origen jueu? Els estudiosos es divideixen entre partidaris de les dues interpretacions; raonables i consistents ambdues: per als marxistes el concepte de 'temps de l'ara' ['temps-ara'] deriva de la tècnica teatral de Bertold Brecht; per a als jueus es tracta, però, d'un concepte que arrela en la concepció del món pròpia de les tradicions hermètiques del judaisme... El pes de l'al·legoria és central tant en el teatre de Brecht com en la Càbala jueva que òbviamment són instàncies culturals que no tenen res a veure ni en origen ni –encara menys– en destí; però, escindit entre marxisme i sionisme, ¿en quin de tots dos contextos polítics i culturals pensava Benjamin quan es plantejava la seva filosofia de la història?

És versemblant defensar que Benjamin recull (però de ben segur no fusiona i molt menys encara, no confon), ambdues interpretacions. El model del fragmentari, la relació entre les coses dissímils fins a crear una mena d'unitat paròdica és el millor de la dramaturgia brechtiana. I també és el model de l'estètica benjaminiana. De la mateixa manera, el plantejament brechtian de 'les males coses noves' és també benjaminian. Però Benjamin (col·leccionista de llibres escrits per bojos i de joguines d'infants) coneixia molt bé la tradició jueva: la concepció d'un final apocalíptic de la història és d'un origen jueu fins i tot massa obvi. La concepció d'un passat, present i futur simultanis que apareix en les TESIS resultaria incompatible amb el marxisme i, certament, té un deix jueu important. Tenim, doncs, dret a preguntar-nos: ¿quin és el 'veritable' Benjamin: el marxista dissident o el jueu tocat per la Càbala en què excel·lí el seu amic Gershom Scholem?

Debatre si W.B. en el moment de la redacció de les TESIS se sentia més jueu que marxista (o viceversa) dóna, en el fons, poc joc filosòfic. El que resulta important destacar és que les TESIS resulten del tot incomprensibles si es confon el messianisme benjaminian amb una 'teoria' o amb una 'doctrina teològica de la redempció'. Cap d'aquestes coses no resulta compatible amb el projecte benjaminian. Una comprensió creativa del text de Benjamin ha d'estar amatent a la concepció dinàmica de la història que el text traspuja i, en tot cas, convé no oblidar el sentit despectiu del mot 'teoria' quan s'aplica als estudis històrics després de Nietzsche. El progrés històric propi de la socialdemocràcia (homogeni i buit) no és de cap manera el progrés ple de 'temps-ara' tal com el concep Benjamin (Tesi XIII)

El que pretén Benjamin no és una 'teoria' perquè tant el marxisme com el messianisme són primordialment una acció. Cap acció que brota del dolor no pot ser redimida per la bondat (és a dir per un Messies) sinó a través del dolor. Allò messiànic és, precisament, l'anunci actiu del reconeixement. En definitiva, no hi ha cap messianisme sense brutalitat i ruïna.

El messianisme de W.B. no reenvia a un 'més enllà', sinó a una altra temporalitat; la famosa situació de 'Jetztzeit' (tems de l'ara) reconciliat des de les ruïnes de la història que és temporalitat de la catàstrofe. La revolució és la resurrecció dels morts que des

de la pols de la història són reivindicats en un temps nou. Les runes i la misèria només prenen sentit messiànic des de l'acció revolucionària.

Fins després de la II Guerra Mundial, Adorno i Horkheimer no van reprendre aquesta idea benjaminiana del messianisme, presentant-la, però, sota la forma de 'messianisme negatiu'. En la lectura que en feren, el Messies no representa el temps nou, una forma d'alliberament del dolor passat sinó l'expressió d'un 'deure de memòria' en temps present davant el patiment acumulat. Aquesta va arribar a ser a finals del segle passat - i molt vulgaritzada, tot cal dir-ho - una de les idees centrals del pensament jueu sobre l'Holocaust. La història està feta d'oblit i de reforç de la dominació cega i és això el que ens diu el Messies: però Adorno i Horkheimer no interpreten pas que cal redimir el mal (el que es proposa en les TESIS de Benjamin), sinó que cal 'transferir a l'esfera de l'experiència i de la memòria' el patiment que registra la història.

D'aquesta manera Adorno i Horkheimer converteixen en 'utopia', és a dir en impossible i en desesperant, la realització de l'alliberament messiànic. Contra la concepció interessada i en el fons políticament impotent del 'messianisme negatiu' cal dir que mai no ens podríem reconciliar amb el nostre present, si respecte al passat tinguéssim tan sols un deure de memòria. Adorno i Horkheimer que viuen la Guerra Freda intueixen que mai no hi podrà haver un altre temps, o una altra dimensió, o un demà millor: el temps messiànic que anunciaria l'Angelus novus mai no tindrà lloc. El que proposen Adorno i Horkheimer amb el concepte de 'messianisme negatiu' és un refredament calculat de l'expectativa que donaria sentit als passats esquinqats i al dolor dels oprimits. Alliberar-nos del messianisme transformador benjaminian per reconciliar-nos amb el nostre temps, resulta però una àrdua tasca perfectament insuficient, vista la misèria imparable - i també, sobretot, la misèria emocional creixent - que hi ha al món. D'aquí que Benjamin resulta força més atractiu, per radical, que Horkheimer i Adorno. Incrustar 'estelles del temps messiànic' en la misèria del present potser té alguna cosa d'infantil però és més engrescador que l'administració socialdemòcrata de la misèria.